

Листування Й.Сталіна і Л.Кагановича у червні-серпні 1932 р.: технологія голодомору

У статті висвітлюється листування між Й.Сталіним та Л.Кагановичем у червні-серпні 1932 р., розкриває механізм творення голодомору.

Ключові слова: голод, голодомор, Україна, колективізація.

Службове листування перших осіб радянської держави, а також інших посадовців партійної радянської номенклатури, відбувалося таємно, особливо перед засіданням політбюро ЦК ВКП(б), на якому вирішувалися поточні справи політичного та соціально-економічного розвитку країни. Партійне листування, а тим паче такого рівня, не підлягало політичній цензурі, але відбувалося за спеціальним шифром. В архівному фонді Й.Сталіна у Москві збереглися листи цього кремлівського повелителя до радянських чиновників, секретарів обкомів та крайкомів більшовицької партії, однак особливу науково-пізнавальну цінність становлять його листи до Л.Кагановича та інших членів політбюро. Вони опубліковані російськими істориками у 2001 р. [1, с. 797], використовувалися українськими дослідниками сталінізму та голодомору [2, с. 294]. Про листування «вірного учня» з наставником згадується у збірнику архівних документів про голод в СРСР, упорядкованому російським істориком В.В.Кондрашиним [3, с. 907].

Кожен з листів є археографічним та історичним документом, позаяк має конкретне авторство, відтак і виклад особистої позиції щодо подій і явищ 1932 р., тобто початку формування території голодомору. Відомо, що Й.Сталін, В.Молотов, Л.Каганович фігурують у Кримінальній справі №475 за фактом вчинення геноциду в Україні за ознаками злочину, передбаченого ч.1 ст.442 Кримінального кодексу України, порушеній Головним слідчим управлінням СБУ 25 грудня 2009 року. 10 січня 2011 р. Апеляційний суд м.Києва визнав їх винними у причетності до злочину геноциду [4, с. 200-201]. Однак, крім суду кримінального, існує суд історії, тобто суд часу, який розставляє акценти, виголошує оцінки та висновки, засвідчує роль і місце особи в історії, її дії та діяння.

1 червня 1932 р. політбюро ухвалило рішення про надання відпустки Й.Сталіну, який, мабуть, підірвав власне здоров'я, обґрунтовуючи

політично-економічну необхідність здійснення примусової колективізації, конфіскаційної політики розкуркулення, тому що особисто давав накази про знищення «куркулів», а також торував шлях до владного Олімпу. Він виїхав на відпочинок та лікування у Сочі, але послідовно і невідкладно листувався із Л.Кагановичем та членами політбюро. Листи стосувалися внутрішньої і зовнішньої політики, тактики і стратегії ухвалення державних рішень, а також форм і методів здійснення хлібозаготівлі, застосування карально-репресивної системи позбавлення селян продовольства. Із 190 листів, відправлених таємним шифром, 100 належали Л.Кагановичу, надісланих ним особисто або колективно. Решта була написана Й.Сталіним, які мали безпосереднє відношення до України і творення голодомору.

15 червня 1932 р. Й.Сталін висловив обурення з приводу листів В.Я.Чубаря та Г.І.Петровського про катастрофічну ситуацію в українських селах, знекровлених масовим голодом, який тривав майже вісім місяців. Обое партійно-радянських номенклатурників, не порадившись з партійним лідером С.В.Косіором, звернулися до Москви за допомогою та зменшенням плану хлібозаготівель. Відповідь «курортника» Й.Сталіна була категоричною: «На мою думку Україні дано більше ніж треба. Дати ще хліба нізащо і нізвідки» [5, 169]. Він мав на увазі насінневу позику, а не продовольче зерно, тому голодування колгоспників і селян лише набирало обертів. Працюючим на полях колгоспникам видавали просо і тюльку для так званого громадського харчування, тобто для приготування голодоморного їдла – кандьору, затірушки, баланди, шліхтерки тощо. Однак зухвала позиція була висловлена. Від «українців» вимагали негайного виконання хлібозаготівельного плану, а 23 червня політбюро ЦК ВКП(б) реалізувало сталінську директиву:

«Додаткового завезення хліба на Україну не здійснювати» [5, с. 170]. У листі від 18 червня Й.Сталін визнав правильною тактику зменшення плану хлібозаготівлі винятково «для стимулювання посівної роботи», але засудив «принцип зрівнялівки», тобто «розверстання» плану на місцях без урахування становища у кожному районі, колгоспі, тому «на Україні, не дивлячись на непоганий врожай, низка врожайних районів опинилася у стані розорення та голоду» [5, с. 179]. Отже, вождь визнав факт голоду в Україні, але зневажливо поставився до голодних селян, зазначивши, що «...кілька десятків тисяч українських колгоспників все ще пересуваються по всій європейській частині СРСР і розкладають нам колгоспи своїми скаргами та ниттям» [5, с. 179]. Сталінська «турбота» виявилася смертоносною, тому що його метод «обліку особливостей кожного району» означав додаткову надбавку до плану хлібозаготівлі на 4-5%, але вимагав виконати його «за будь-яку ціну». Наказ про «безумовне виконання плану хлібозаготівлі» коштував надто дорого – розширенням території голодомору і багатомільйонних жертв.

Він скаржився Л.Кагановичу на власне здоров'я, хоча «ревматичні явища» вилікував, але «до поправки ще далеко», відчував кволість. У червні 1932 р. територія голодомору накрила 127 районів України, у яких звичним явищем стали вживання різних сурогатів, дохлої худоби, а подекуди і випадки людоїдства та масової смертності селян. 22 червня пропонував скликати нараду секретарів обкомів та крайкомів партії для організації хлібозаготівлі, а також опублікувати передову статтю у «Правді» про «повну перемогу колгоспів і радгоспів у сільському господарстві, позаяк питома вага односібного сектора не становить у цьому році і 20 відсотків, тоді як питома вага колгоспів і радгоспів перевищує 80 відсотків всієї посівної площі» [5, с. 187]. Дуже прагматична агротехнічна спостережливість вождя, однак обмежена гектарами соціалістичних ланів, а не мізерними врожайми, катастрофічним спадом зерновиробництва в Україні, масовим голодуванням колгоспників-сівачів.

Наприкінці червня 1932 р. Й.Сталін навіть і не прагнув підвищувати заготівельні ціни на зерно, щоб покращити економічне становище колгоспів, не допускав кооперацію до заготівель хліба за вільними цінами, а схилився до ідеї про

низькі ціни у вигляді державної повинності господа́рств. 29 червня він радив не включати насінневу позику до плану заготівель, а пропонував «стягати понад план та обов'язково повністю». Російська та західна історіографія намагається довести факт сталінської «турботи», використовуючи насінневу позику в якості продовольчої допомоги голодуючим, але вона була цільовою – винятково для забезпечення сівби і обов'язкового повернення восени. 1 липня вождь вказав учасникам запланованої наради секретарів партії з питань організації хлібозаготівлі на необхідність «виконання плану на 100 відсотків», а «головний удар треба спрямувати проти українських демобілізаторів» [5, с. 205]. Він мав на увазі пасивну позицію В.Я.Чубаря та Г.І.Петровського, переважної частини секретарів ЦК КП(б)У.

2 липня 1932 р. Й.Сталін особисто наставляв Л.Кагановича та В.Молотова «звернути особливу увагу на Україну», керівництво якої, на глибоке переконання патрона, «...злочинно-легковажним ставленням до справи – геть загублять Україну» [5, с. 210]. Категоричність оцінок і наміру замінити урядову трійку в УСРР, яку продемонстрував Й.Сталін у листі, була зумовлена зверненням В.Чубаря та Г.Петровського про допомогу, про перегляд плану заготівель хліба. На політбюро КП(б)У 6 липня усі члени та особисто М.Скрипник висловилися за зниження плану для України, однак на партконференції, яка відбулася у Харкові того ж самого дня, С.Косіор «захищав позицію виконання плану». Сталінські емісари Л.Каганович та В.Молотов «переконали» його у необхідності продовження репресивних методів викачки хліба. 15 липня 1932 р. Й.Сталін наполягав на переміщенні С.Косіора, навіть пропонував на його місце Л.Кагановича, але визнав «недоцільним», бо «ослабимо секретаріат ЦК».

20 липня 1932 р. Й.Сталін, перебуваючи у Сочі, висунув ініціативу про створення законодавчої бази для охорони залізничних вантажів, які стали об'єктом крадіжок, а також запропонував надати колгоспному майну юридичного статусу державного. Він радив застосовувати смертну кару за крадіжку майна, не застосовувати до крадіїв амністії, тому що без «...драконівських соціалістичних заходів неможливо встановити нову громадську дисципліну, а без дисципліни – неможливо відстояти і зміцнити наш новий лад» [5, с. 235]. У висловлюваннях

партійного лідера лунали елементи класової людиноненависницької позиції Й.Сталіна. Він називав «куркульські елементи і спекулянтів-перекупників», які оживилися після дозволу колгоспної торгівлі, «покидьками», рекомендував частинам ОГПУ «виявляти, конфісковувати і направляти до концтаборів» колгоспників, селян «індивідуально». 24 липня сочинський курортник наполягав на швидкому ухваленні закону про охорону кооперативно- колгоспної власності, проголосивши так звану громадську власність – «священною і недоторканою». В історіографії та меморіально-інституційній практиці сталінський закон здобув назви «Закону про п'ять колосків», згідно з яким розпочалися масові репресії проти керівників районів, райвиконкомів, колгоспів, сільрад, колгоспників, селян-одноосібників. Документальні видання засвідчили масовий терор проти голодуючих українських селян, які наважилися зрізати кілька колосків на колгоспному та власному полі без дозволу влади [6, с. 282]. Інколи на лаву підсудних «лягали» виснажені голодом селяни, тому що не мали сили сидючи вислухати вирок. Їх засуджували до різних термінів ув'язнення, але траплялися і випадки застосування вищої «міри соціального захисту» – розстрілу.

Сталінська «турбота» про українців простежується у листі від 24 липня 1932 р. Визнаючи правильною політичну установку на «безумовне виконання плану хлібозаготівлі», Й.Сталін вважав за доцільне «зробити виняток для особливо постраждалих районів України», але не лише «...з точки зору справедливості, але і у випадку особливого становища України, спільного кордону із Польщею» [7, с. 241]. Він запропонував зменшити половину плану для колгоспів і третину для одноосібників в особливо постраждалих районах, однак не раніше кінця серпня. Зверхність і цинічність кремлівського царька була очевидною. 25 липня Й.Сталін писав Л.Кагановичу про те, що у червні – липні 1932 р. було недоцільно оголошувати про зменшення плану хлібозаготівлі, позаяк це означало б «деморалізувати остаточно (і без того деморалізованих) українців, дезорганізувати обласних секретарів і – зірвати хлібозаготівлі». Але у червні 1932 р. щонайменше 8,5 млн. селян потерпали від голоду, а в 11 районах Молдавії понад мільйон осіб. Легковажне ставлення до їхньої трагічної долі вражає небувалым цинізмом.

Більшовицький лідер, для якого класові цінності були вищими від морально-етичних, вважав аморальним надання допомоги голодуючим, тому і лайав українське партійне керівництво, яке висловлювало сумнів щодо виконання плану хлібозаготівлі. 11 серпня 1932 р. Й.Сталін особисто надіслав листа Л.Кагановичу. «Найголовніше тепер Україна, – підкреслював він. – Справи на Україні вкрай погані. Погано по партійній лінії. Кажуть, що у двох областях України (здається, у Київській і Дніпропетровській) біля 50-ти райкомів висловились проти плану хлібозаготівлі, визнали його нереальним. В інших райкомах справа є, як зазначають, не краща. Куди це годиться? Це не партія, а парламент, карикатура на парламент. Замість того, щоб керувати районами, Косіор весь час викручувався між директивами ЦК ВКП і вимогами райкомів і ось – довикручувався до ручки» [7, с. 273]. За таких умов про зниження плану не могло бути мови. Й.Сталін з усією серйозністю говорив про негайне виправлення ситуації із хлібозаготівлями в Україні, інакше «Україну можемо втратити». Він звертав увагу на те, що «Піلسудський не дримає, і його агента на Україні у багато разів сильніша, ніж думає Реденс і Косіор». Дивну статистику назвав Й.Сталін, аналізуючи кадровий корпус КП(б)У – 500 тисяч «гнилих елементів, свідомих і несвідомих петлюрівців» [7, с. 274]. Шляхом номенклатурних переміщень «української верхівки» він намагався перетворити «Україну за короткий відтинок часу на справжню фортецю СРСР», але не думав про знедолених ним українських селян.

16 серпня 1932 р. Й.Сталін доручив Л.Кагановичу викликати С.Косіора та оголосити йому про зменшення плану, тому що «...настав час, коли треба оголосити українцям про скорочення плану хлібозаготівлі» [7, с. 282].

Це мало відбутися таємно, без постанов і декретів, які б підлягали афішуванню. Передбачалося зменшення плану на 40 млн пудів, але справа затягнулася, яка переросла у пільги для буряківничих районів, особливо на час збирання та вивезення буряків, тобто селяни постраждалих від голоду районів не відчули реальної сталінської «турботи». Для колгоспів, які вирощували буряки, зменшили план заготівлі хліба на 20- 25 млн пудів.

Отже, листування між Й.Сталіним та Л.Кагановичем свідчить про концентрацію влади в

руках кількох осіб, які особисто встановлювали хлібозаготівельні завдання, визначали методи, обсяги і темпи їх виконання, ігноруючи факт голодомору, дбаючи лише про політично-економічну ситуацію, а не про збереження життя конаючих від голоду українських селян. Привертає увагу виокремлення національного чинника у листуванні, тобто використання термінів «українці», «Україна», «українська верхівка», а не ідеологічних тлумачень «соціалістична» чи «радянська» Україна. Особиста причетність Й.Сталіна до формування закону 7 серпня 1932 р. про охорону так званої громадської власності має безпосереднє відношення

до створення карально-репресивної системи позбавлення засобів існування голодних селян, про підміну морально-етичних норм класовими, про державну політику масового винищення людей. Листи переконливо доводять незаперечний факт свідомої участі Й.Сталіна у розробці технології голодомору в Україні. Він вилаяв В.Чубаря і Г.Петровського за їх звернення про надання допомоги, про перегляд заготівельних планів, а головне те, що у Й.Сталіна був шанс запобігти повсякденному голодомору другої половини 1932 та першої половини 1933 р., який поглинув щонайменше 7 млн осіб.

Джерела та література

1. Сталин и Каганович. Переписка. 1931 – 1936 гг. / Состав. О.В.Хлевнюк, Р.У.Дэвис, Л.П.Кошелева. – М.: РОССПЭН, 2001. – 797 с.

2. Командири великого голоду: Поїздки В.Молотова і Л.Кагановича в Україну та на Північний Кавказ. 1932 – 1933 рр. / За ред. В.Васильєва, Ю.Шаповала. – К.: Генеза, 2001. – 399 с.; Марочко В. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні: Хроніка / В.Марочко, О.Мовчан. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 294 с.

3. Голод в СССР 1929 – 1934. Том первый. 1929 – июль 1932. Книга 1 / Ред. кол.: В.В.Кондрашин (отв. ред.), В.К.Виноградов, В.Б.Жиромская, Е.К.Жусупов и др. – М.: МФД, 2011. – 656 с.; Книга 2. – М., 2011. –

555 с.; Том второй. Июль 1932 – июль 1933. – М., 2012. – 907 с.

4. Вісник Служби безпеки України. Спеціальний випуск. За матеріалами кримінальної справи про Голодомор – геноцид 1932 – 1933 років в Україні. – К., 2010. – С.200 – 201.

5. Сталин и Каганович. Переписка... – С.169, 170, 179, 187, 205, 210, 235.

6. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні: документи і матеріали. – К., 2007. – С. 282.

7. Сталин и Каганович. Переписка... С. 241, 273, 274, 282.

Василий Марочко

Переписка И.Сталина и Л.Кагановича в июне-августе 1932 г.: технология голодомора

В статье освещается переписка между И.Сталиным и Л.Кагановичем в июне-августе 1932 г., раскрывается механизм осуществления голодомора.

Ключевые слова: голод, голодомор, Украина, коллективизация.

Vasyl Marochko

Y.Stalin and L.Kaganovych's Correspondence in June-August 1932: Technology of Holodomor

The article features the correspondence between Y.Stalin and L.Kaganovych in June-August 1932, illustrating the mechanism of creating the famine - Holodomor.

Key words: famine, Holodomor, Ukraine, collectivization.

